

УДК 37.02.091.4:377-053.5

**А. ТКАЧЕНКО**

Полтавський національний педагогічний університет  
імені В. Г. Короленка

## **АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОЇ ТРУДОВОЇ КОМУНИ ІМЕНІ Ф. Е. ДЗЕРЖИНСЬКОГО**

У статті описані результати статистичного аналізу матеріалів профорієнтаційного анкетування, проведеного у листопаді 1934 року серед студентів технікуму, що входив до складу створеної А. С. Макаренком Трудової комуні імені Ф. Е. Дзержинського. Виявлені головні тенденції професійного самовизначення вихованців комуні, рівень сформованості їх професійних інтересів. Зроблено статистичне порівняння змісту анкет з біографічними даними респондентів.

***Ключові слова:** А. С. Макаренко, Дитяча трудова комуні імені Ф. Е. Дзержинського, професійна орієнтація, професійне самовизначення, професійний розвиток особистості.*

**Постановка проблеми.** Підготовка вихованців дитячого інтернатного закладу до вибору майбутнього фаху має розглядатися не лише як важливе завдання педагогічного колективу, але, в першу чергу, як важливий стратегічний напрямок його діяльності, оскільки успішний професійний розвиток випускників у майбутньому виступає одночасно як стабілізуючим фактором їх соціальної адаптації, так і у певному розумінні показником педагогічної ефективності *alma mater*. Результати професійного вибору юнаків і дівчат, таким чином, мають тісний зв'язок із практикою даного напрямку діяльності закладу, а з дослідницької точки зору являють цінний матеріал для аналізу характеру його базових професіогенетичних ціннісних орієнтацій. Подібний аналіз виступає особливо важливим, коли мова йде про виокремлення факторів педагогічної ефективності такого яскравого досвіду ранньої професіоналізації, яким є створена А. С. Макаренком виховна система Трудової комуні імені Ф. Е. Дзержинського.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Педагогічна історія комуні імені Дзержинського привертає увагу вчених впродовж всього існування макаренкознавства як окремого міждисциплінарного напрямку наукових досліджень. Особливо ґрунтовними розвідками тут є фундаментальні праці З. Вайтца, М. Виноградової, Н. Ляліна, Є. Мединського, Н. Морозової, С. Невської, М. Ніжинського, М. Окси, Г. Хілліга, А. Фролова тощо. При досить ретельному висвітленні окремих аспектів організації життя комуні та діяльності А. С. Макаренка у цей період поза увагою дослідників залишилося таке важливе питання, як підготовка вихованців до реалізації власної професійної перспективи.

**Формулювання цілей статті.** У макаренківському фонді Російського державного архіву літератури і мистецтва зберігаються матеріали анкетування студентів технікуму комуні, проведеного його викладачами або керівництвом у листопаді 1934 року з профорієнтаційною метою [1]. Оскільки дані документи являють цінне джерело для вивчення характеру професійної і освітньої спрямованості комунарів, рівня особистісних і професійних домагань, міри сформованості образу професійного майбутнього, ми поставили перед собою завдання виокремити узагальнюючі показники особливостей і ефективності профорієнтаційної роботи педагогічного колективу комуні. Крім того, порівняння даних анкетування з реальними біографіями колишніх вихованців дозволило оцінити міру ефективності їх професійного прогнозу, оскільки продемонструвало рівень відповідальності і стійкості їхнього професійного вибору, не зважаючи на трансформацію професійних намірів під впливом соціально-історичних і особистісних чинників.

**Виклад основного матеріалу.** Дана анкета пропонувалася у період з 19 по 21 листопада 1934 року студентам 1–3 курсів технікуму, який розпочав свою роботу у комуні з 1934–1935 навчального року. Можна припустити, що однією з цілей опитування було визначення не лише уявлень комунарів про майбутню освіту і професію, а й бажання адміністрації оцінити міру доцільності існування даного, щойно організованого, навчального закладу. За змістом відповідей можна відновити у загальних рисах зміст питання анкети: комунарам було запропоновано обрати шлях їх подальшої освіти – навчання у технікумі або отримання середньої освіти шляхом закінчення школи-десятирічки. Про це говорить те, що респонденти сприймають запропоновані можливості як альтернативу. Можна помітити, що студентам 3-го, випускного, курсу такий вибір уже не пропонувався, натомість для їх послуг були організовані спеціальні курси по підготовці до вищих навчальних закладів, тому багато хто просить у анкетах зарахувати їх до відповідної групи (А. Брегель, Р. Бройтман, М. Литвинова тощо). Оскільки велика частка анкет респондентами датована, можна встановити, що хоча опитування й проводилося по окремих групах у різний час, але протягом досить обмеженого періоду – це свідчить про спланованість даної акції, її терміновість і важливість результатів для керівництва педагогічної частини комуні. У деяких анкетах респонденти напряму звертаються до особи, що проводила опитування, апелюючи до її досвіду, просячи поради та натякаючи на певні зміни у організації освіти комунарів.

Опис свого професійного майбутнього респонденти подавали у декількох формах: як отримання освіти у певному типі професійного навчального закладу, певну галузь професійної діяльності, конкретну професію або рід занять.

Для класифікації обраних комунарами напрямків професійної освіти ми виділили вісім базових профілів: 1) технічний (авіація, автомобільний транспорт, водний транспорт, електротехніка, залізничний транспорт, інструментальна справа, машинобудування, оптика); 2) фізико-математичний (астрономія, математика, фізика); 3) природничо-географічний (біологія, географія, геологорозвідувальна справа, полярні дослідження, хімія); 4) медичний; 5) педагогічний (педагогічна справа, фізична культура); 6) військовий (військово-морська справа); 7) суспільно-гуманітарний (іноземні мови, історія, комсомольська робота, політекономія, радянське будівництво і право, філософія); 8) літературно-мистецький (літературна творчість, художня творчість, музика, театральне мистецтво). Зміст професійного вибору, розподіл респондентів по рівням і профілям професійної освіти показано у табл. 1.

Показником високого рівня сформованості професійного вибору у 47,33 % комунарів явилось те, що вони не лише обрали галузь майбутньої професійної діяльності, але й називали конкретні вищі і середні навчальні заклади, до яких прагнуть вступити. Прагнення комунарів отримати той чи інших фах поєднується з їх загальною обізнаністю щодо мережі навчальних закладів із обраної спеціальності. У анкетах частіше фігурують неофіційні або часткові назви багатьох харківських інститутів і технікумів, таких як: Харківський державний університет (О. Беляков, Куперман, В. Магура та інші), Харківський електротехнічний інститут (В. Богатов), Харківський інститут інженерів залізничного транспорту (Векслер), Харківський інститут радянського будівництва і права (О. Алексеєв, І. Ветров, О. Сопін), Харківський електромеханічний інститут (П. Геншафт), Харківський державний художній інститут (Г. Гонтар), Харківський авіаційний інститут (З. Клямер, Кривенко), Харківський механіко-машинобудівний інститут (Лаптенко, І. Харченко). Очевидно, також харківські навчальні заклади мали на увазі респонденти, які указали педагогічний інститут (З. Колясникова), музично-театральний технікум (К. Дроздовський), інститут фізичної культури (М. Литвинова), медичний інститут (Ликова), театральну студію, що існувала при Харківському театрі російської драми (І. Кровопущенков, Ф. Куслії тощо).

Крім харківських комунари орієнтувалися в системі й інших навчальних закладів того часу: у їх анкетах зустрічаються інститути різних міст СРСР, у тому числі Москви і Ленінграду. Так П. Джурина і Л. Крендясова вказують “інститут іноземних мов

московський”, маючи, очевидно, на увазі відкритий у 1930 році Московський інститут нових мов, що пізніше був перейменований на Московський державний педагогічний інститут іноземних мов [2]. О. Онопрієнко вирішив спеціалізуватися з соціально-економічних наук у Московському або Харківському університеті. Комунар Кетов характеризує як “рішення найсерйозніше” своє прагнення отримати військово-морську освіту і називає два можливих варіанти для цього: Вище військово-морське училище імені М. В. Фрунзе і Вище військово-морське інженерне училище імені Ф. Е. Дзержинського. Н. Марусиченко, С. Мизяк та З. Носик вирішили удосконалювати отриману у комуні спеціальність оптика у Ленінградському оптико-механічному інституті. Комунар А. Зав'ялов заявив у анкеті про своє бажання отримати освіту льотчика, але при цьому відмітив як запасний варіант вищі планерні курси. У 1931 році дійсно у Криму біля міста Коктебель приступила до роботи організована С. В. Іллюшиним та іншими відомими авіаторами Вища літно-планерна школа, головним завданням якої була підготовка інструкторів-планеристів [3].

Багато хто із респондентів указали лише типові назви освітніх закладів без точної вказівки на місце їх розташування: авіашкола та авіатехнічна школа (Бірюков, Ф. Новак), авіатехнікум (О. Чевелій), інститут інженерів водного транспорту (Ф. Бакурін, Г. Герцкович та інші), інститут іноземних мов (К. Борискіна), медичний технікум (Вехова), геологорозвідувальний інститут (Г. Демянко, Д. Нікітін), консерваторія (П. Стреляний).

Іноді комунари, не знаючі офіційних найменувань освітніх закладів, давали їх приблизні назви. Так у анкеті Матрьоніна фігурує цивільна морська школа, Ветров і Сопін збиралися вступати до “Історико-філософського університету наукових працівників”, говорячи, ймовірно, про Московський історико-філософський інститут. Можна припустити, що про цей же заклад йдеться і в анкетах М. Дитюченко, яка називає його історичним інститутом, та Зайцева, що говорить про інститут “філософський наукових працівників”. Ф. Заїка замість офіційної назви закладу – Державний центральний інститут фізичної культури – наводить ім'я, яке цей виш носив ще до 1920 року – Московський інститут фізичної культури [4]. О. Локтюхов плутає автодорожній і автотранспортний інститути.

В окремих випадках респонденти плутали навчальні і науково-дослідні установи: комунари В. Богатов і Кузін не знаючі, очевидно, про суто академічний статус Фізико-математичного інституту імені В. А. Стеклова Академії наук СРСР, що існував у Москві з 1921 р. по квітень 1934 р. [5], назвали саме його у своїх анкетах. Аналогічну необізнаність виявили також Н. Карабіна щодо Державного астрономічного інституту імені П. К. Штернберга, Лихачов (“полярний досліджувальний інститут”) та Л. Тулецька (“інститут з вивчення Півночі”) щодо Полярного науково-дослідного інституту морського рибного господарства та океанографії та П. Прудкий щодо Інституту географії АН СРСР.

Іноді замість назви вишів використовуються їх узагальнюючі характеристики – фізико-математичні виші (В. Богатов), “вища освіта по індустріальному ухилу” (П. Брацихін), “індустріальні виші” (М. Пенкін), виш мовознавства (В. Зозуля), математичний факультет (Кирюхін, Ф. Октябрьський), хімічний інститут (В. Садовнича). Крім реально існуючих вишів зустрічаються назви вигаданих навчальних закладів: інститут сильних струмів (В. Андрющенко), біологічний інститут (П. Плачковський, А. Теслін, В. Тетерядченко).

Неточність формулювань і назв у анкетах, причиною якої є, передусім, низький рівень усвідомленості власної професійної перспективи деяких комунарів, не дозволяють скласти рейтинг обраних ними освітніх установ, що охоплював би всіх респондентів. На нашу думку, обізнаність щодо точної назви обраного закладу виступає одним із показників сформованості образу майбутньої професійної освіти, тому визначення міри популярності серед комунарів та питомої ваги окремих вищих і середніх навчальних закладів ми зробили на основі переліку лише чітко визначених респондентами назв (див. табл. 2).

Таблиця 1

**Статистичний аналіз матеріалів профорієнтаційного анкетування  
студентів технікуму Трудової комуні імені Ф. Е. Держинського  
(19–21 листопаду 1934 року)**

№ п/п	Параметри	Кількість респон- дентів	Частка від загального числа респондентів (%)	Частка від кількості респондентів даної категорії (%)
1.	<b>Загальна кількість респондентів</b>	131	100	100
2.	<b>Рівень бажаної освіти:</b> 2.1. Загальна середня 2.2. Середня спеціальна 2.3. Вища 2.4. Вища або середня спеціальна 2.5. Не вказали	3 30 95 1 2	2,29 22,9 72,52 0,76 1,53	2,29 22,9 72,52 0,76 0,76
3.	<b>Характер визначення майбутньої професії, спеціалізації або роду занять:</b>  3.1. Однозначний вибір 3.2. Багатозначний монопрофільний вибір 3.3. Багатозначний поліпрофільний вибір 3.4. Указали лише профіль майбутньої спеціальності 3.5. Дали неоднозначну відповідь 3.6. Не вказали (або невизначилися)	87 6 5 3 16 15	66,41 4,58 3,82 2,29 12,21 11,45	66,41 4,58 3,82 2,29 12,21 11,45
4.	<b>Профіль майбутньої професії або освіти.</b>  4.1. Загальна кількість респондентів, що визначилися з профілем майбутньої освіти (сума категорій 3.1, 3.2, 3.3, 3.4)  <b>Із них обрали профіль:</b> 4.1.1. Технічний 4.1.2. Суспільно-гуманітарний 4.1.3. Природничо-географічний 4.1.4. Літературно-мистецький 4.1.5. Фізико-математичний 4.1.6. Педагогічний 4.1.7. Військовий 4.1.8. Медичний 4.1.9. Технічний або фізико-математичний 4.1.10. Технічний або суспільно-гуманітарний 4.1.11. Фізико-математичний або природничо-географічний 4.1.12. Фізико-математичний або суспільно-гуманітарний 4.1.13. Медичний або літературно-мистецький	101  40 20 12 10 4 4 4 2 1 1 1 1 1	77,1  30,53 15,27 9,16 7,63 3,05 3,05 3,05 1,53 0,76 0,76 0,76 0,76 0,76	100  39,6 19,8 11,88 9,9 3,96 3,96 3,96 1,98 0,99 0,99 0,99 0,99 0,99

**Рейтинг популярності серед студентів технікуму вищих і середніх навчальних закладів**

Рейтин- гове місце	Тип навчального закладу	Кількість виборів	Частка від загальної кількості указаних навчальних закладів (%)
1	Інститут іноземних мов	13	19,7
2	Театральна студія; університет	5	7,57
3	Історико-філософський інститут	4	6,06
4	Авіаційний інститут; інститут інженерів водного транспорту; інститут радянського будівництва і права; кораблебудівний інститут; оптико-механічний інститут	3	4,54
5	Авіашкола; геологорозвідувальний інститут; інститут фізичної культури; консерваторія; медичний інститут; механіко-машинобудівний інститут	2	3,03
6	Авіатехнікум; автодорожній інститут; вище військово-морське училище; вище військово-морське інженерне училище; вищі планерні курси; електромеханічний інститут; електротехнічний інститут; інститут інженерів залізничного транспорту; медичний технікум; музично-театральний технікум; педагогічний інститут; художній інститут	1	1,51

Як бачимо, серед закладів, обраних комунарами для отримання професійної освіти, безперечно, лідирує інститут іноземних мов, який указали 13 респондентів. Також високою популярністю користувались університет, театральна студія та історико-філософський інститут. Досить несподіваним виявилось те, що суто технічні навчальні заклади, орієнтацію на які начебто гарантували промислова специфіка комуні, виробниче навчання комунарів і наявність технікуму, отримали лише третє рейтингове місце.

У деяких випадках анкети містять зображення складних процесів професійного самовизначення і розкривають його мотиви. К. Семенов, наприклад, говорить, що питання про власне майбутнє “дуже важке” і на нього він може дати відповідь “лише приблизно”. Спочатку він мріяв стати радистом, але у останній час більше схиляється до іноземних мов, оскільки “подобається працювати у посольстві, консульстві тощо”. Мотиви ж професійного вибору докладно подані лише у анкеті М. Трифонова. Він так пояснює своє бажання вступити до інституту іноземних мов: “Лише 1/6 частина земної кулі де влада належить трудящим. Ми оточені капіталізмом. Ще сотні і тисячі борців Країни Рад підуть на допомогу пригніченим капіталістичних країн за завершення Світової пролетарської революції і побудову безкласового соціалістичного суспільства у всьому світі. Своє життя як комсомолец і майбутній партієць хочу присвятити цій боротьбі”.

Використовувалися і узагальнюючі фрази для визначення майбутніх професій: бажання стати письменником формулювалося, наприклад, як “іти вчитися на літера-

турний фронт” (А. Брицький). Досить специфічну відповідь на питання анкети дав комунар О. Чаплигін: “Хочу їхати на Північ працювати по комсомольській лінії”.

Очевидно, у комуні імені Дзержинського існував своєрідний культ вищої освіти, що підтримувався викладачами робфаку. За це говорить той факт, що менше чверті респондентів обмежили свої прагнення рівнем середньої спеціальної освіти (див. табл. 1) і лише двоє із них указали, що хочуть працювати на виробництві (Таран і Коваленко) і мати “коротку технічну підготовку інструментальної справи” (Коваленко).

Деякі комунари продемонстрували неготовність до професійного самовизначення або недостатню впевненість у власному виборі. В анкетах вони або взагалі не можуть вказати жодного навчального закладу (М. Хохлікова), або називають декілька альтернативних варіантів своєї подальшої освіти, іноді навіть досить далекої професійної спрямованості: медичний інститут і консерваторія (П. Клеточкіна), математичний факультет і інститут іноземних мов (К. Наливайко). Труднощі, подібні до тих, що виникали з вибором навчальних закладів викликало у деяких студентів і визначення майбутнього фаху. Стати у майбутньому інженером оптичної справи або льотчиком мріяв комунар В. Савченко. У окремих випадках такі студенти прямо звертаються за порадою до особи, що проводила анкетування (В. Богатов), або просять його діагностувати їх професійні нахили (Ф. Стіріс).

Можна припустити, що висока популярність деяких професій серед комунарів стала наслідком впливу педагогів робфаку і технікуму. Так викладачі Є. С. Магура (українська мова і література) та С. П. Пушніков (російська мова і література) являли зразки високого професіоналізму і захопленості своєю справою не лише під час уроків, але й у гуртковій роботі, що спричинило бажання обрати літературну творчість як майбутній фах комунарів А. Брицького і А. Сватка. Аналогічна ситуація, очевидно, стосується і захоплення комунарів іноземною мовою.

Шефство над комунуою Харківського театру російської драми, тісні дружні контакти між акторами і вихованцями надихнули багатьох із респондентів назвати студію, що існувала при театрі, як місце майбутньої освіти. Крім театральної справи досить велика частка серед указаних комунарами шляхів професійного самовизначення належить іншим “романтичним” професіям – дослідження півночі, авіація, військово-морська справа, геологія, географічні дослідження, іноземні мови тощо.

Самостійність не лише у виборі майбутньої професії, але й у реалізації своїх прагнень продемонстрували майже всі комунари – звертається до правління комуні з проханням підтримки при вступі до навчального закладу (музично-театрального технікуму) лише комунар К. Дроздовський.

Для діагностики рівня сформованості таких важливих показників професійного самовизначення комунарів як прагматизм і стійкість ми зробили спробу порівняти дані анкет з подальшими біографіями їх респондентів. Головним матеріалом для дослідження послужили книги П. Г. Лисенка, що є якнайповнішим на сьогоднішній день джерелом даних про життєві дороги вихованців Макаренка [6]. Із 131 комунара, що брав участь у анкетуванні, ми маємо достатньо повні, об’єктивні і повноцінні для аналізу життєписи лише 45. Такий низький відсоток пояснюється не лише браком інформації, але і великими втратами в рядах колишніх вихованців комуні в роки війни (див. табл. 3).

Як бачимо, більшість комунарів (66,67%), зуміли отримати той рівень освіти, на який розраховували, що одночасно свідчить як про серйозність в постановці життєвих цілей, так і послідовність в їх досягненні. Деякі з них (4,44%) досягли навіть вищого освітнього рівня, ніж прогнозували в юності. При цьому обов’язково варто відзначити дві об’єктивні причини, що негативно вплинули на освітні плани респондентів. Головною політичною обставиною, що лише через шість з половиною років внесла кардинальні корективи до життєвих і професійних планів вихованців комуні, виявилася Велика Вітчизняна війна. Крім того, деяких комунарок незабаром очікували надзвичайно важливі зміни у власному житті – раннє заміжжя і народження дітей позбавило їх можливості продовжувати освіту та опановувати вибрану в юності професію.

## Статистичний аналіз наявних біографій респондентів

№ п/п	Параметри	Кількість біографій респондентів	Частка від загального числа біографій респондентів (%)	Частка від загального числа біографій респондентів даної категорії (%)
1.	<b>Кількість знайдених біографій респондентів</b>	45	100	100
2.	<b>Біографій респондентів, що визначили рівень бажаної освіти (категорія 1)</b> 2.1. Із них обрали як бажану: 2.1.1. Середню освіту 2.1.2. Вищу освіту 2.2. Із них реалізували: 2.2.1. Обраний рівень освіти 2.2.2. Вищий рівень освіти 2.2.3. Нижчий рівень освіти	45 4 41 30 2 13	100 8,89 91,11 66,67 4,44 28,89	100 8,89 91,11 66,67 4,44 28,89
3.	<b>Біографій респондентів, що визначили профіль майбутньої освіти і тип професії (категорія 2)</b> 3.1. Із них обрали профіль: 3.1.1. Технічний 3.1.2. Суспільно-гуманітарний 3.1.3. Літературно-мистецький 3.1.4. Природничо-географічний 3.1.5. Військовий 3.1.6. Педагогічний 3.1.7. Медичний 3.1.8. Фізико-математичний або природничо-географічний 3.2. Із них реалізували: 3.2.1. Обраний профіль освіти 3.2.2. Споріднений з обраним профіль освіти 3.2.3. Інший профіль освіти 3.3. Із них реалізували тип майбутньої професії:	40 14 11 5 4 3 1 1 1 23 6 11 14	88,89 31,11 24,44 11,11 8,89 6,67 2,22 2,22 2,22 51,11 13,33 24,44 31,11	100 35 27,5 12,5 10 7,5 2,5 2,5 2,5 57,5 15 27,5 35

Особливий інтерес представляє інший важливий показник: 72,5% респондентів другої категорії, тобто тих, що вказали профіль майбутньої освіти і тип професії, не дивлячись на політичні, економічні і соціальні катаклізми подальших років змогли реалізувати вибраний або споріднений з вибраним профіль освіти. При цьому 35% респондентів реалізували тип майбутньої професії.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Представлений матеріал дає підстави до деяких узагальнень.

1. Сам факт проведення подібного анкетування в комуні імені Дзержинського вказує на те важливе місце, яке відводилося її педагогічним колективом організації професійної перспективи вихованців. У цьому факті звертає на себе увагу декілька моментів: скрупульозний облік і повага педагогів до професійних уподобань комунарів; їх прагнення максимально пристосувати навчальну систему комуні для задоволення

освітніх і професійних устремлінь вихованців; довіра і повна відвертість вихованців перед педагогами щодо власних життєвих планів, готовність звернутися за порадою та сприйняти її як керівництво до дії.

2. Майже всі комунари вважають обов'язковим для себе продовження освіти. Особливо примітною обставиною є те, що більшість із них (72,52%) орієнтовані на освіту вищу, причому профіль цієї освіти лише в 30,53% випадків відповідає профілю отриманої в комуні технічної кваліфікації. Як показує зміст анкет, провідними чинниками професійного вибору є: інтерес, прагнення бути максимально суспільно корисним, престиж, вплив дорослого оточення, дещо завищена думка про власні здібності, романтичний ореол довкола деяких видів праці тощо.

3. Анкети свідчать, що більшість комунарів, не дивлячись на юний вік, демонструють тверду орієнтацію на конкретні професії, рівні освіти і навчальні заклади. Багато з них вже досить повно обізнані про професійно-освітні особливості середніх спеціальних і вищих навчальних закладів СРСР, їх факультети та спеціальності.

4. Біографічний аналіз продемонстрував високий рівень відповідальності та реалістичності освітніх і професійних планів комунарів, що, на нашу думку, є віддзеркаленням загальної тенденції в постановці професійного виховання комуні імені Дзержинського – орієнтування молоді на базові професіогенетичні цінності.

#### Список використаних джерел

1. Российский государственный архив литературы и искусства, ф. 332, оп. 2, ед. хр. 32, л. 1–131.
2. Московский государственный лингвистический университет. Вехи истории. – Режим доступа: <http://www.linguanet.ru/about/history/>
3. Крылья малой авиации. – Режим доступа: <http://www.paraskif.com/ikar/16-1.php>
4. Российский государственный университет физической культуры, спорта, молодежи и туризма. История. – Режим доступа: <http://www.rgufk.ru/page/istoriya>
5. Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Физический институт им. П. Н. Лебедева Российской академии наук. – Режим доступа: <http://www.lebedev.ru/ru/history/source/>
6. Лысенко П. Г. Судьбы воспитанников А. С. Макаренко. Документально-биографические очерки / П. Г. Лысенко. – Полтава: Полтавський літератор, 1994 – 204 с.; Лысенко П. Г. Долі вихованців А. С. Макаренка: документально-біографічні нариси / П. Г. Лысенко. – Кременчук: Про-Графіка ЛТД, 1999. – 176 с.

Стаття надійшла до редакції 20. 01. 2012.

#### Ткаченко А.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко, Украина

#### АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКОЙ ТРУДОВОЙ КОММУНЫ ИМЕНИ Ф. Э. ДЗЕРЖИНСКОГО

В статье описаны результаты статистического анализа материалов профориентационного анкетирования, проведенного в ноябре 1934 года среди студентов техникума, который входил в состав созданной А. С. Макаренко Трудовой коммуны имени Ф. Э. Дзержинского. Выявлены главные тенденции профессионального самоопределения воспитанников коммуны, уровень сформированности их профессиональных интересов. Сделано статистическое сравнение содержания анкет с биографическими данными респондентов.

**Ключевые слова:** А. С. Макаренко, Детская трудовая коммуна имени Ф. Э. Дзержинского, профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, профессиональное развитие личности.

#### Tkachenko A.

Poltava National Pedagogical University named after Korolenko, Ukraine

#### THE ANALYSIS OF PECULIARITIES OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF THE PUPILS IN CHILDREN'S LABOUR COMMUNE NAMED AFTER F. E. DZERZHINSKY

The article describes the results of statistical analysis of the proforientational questionnaires, which were conducted in November 1934 among the students of college, which was a part of Labour

Commune named after F. E. Dzerzhinsky, created by A. S. Makarenko. Main tendency of professional self-determination and the level of professional interest among the pupils of commune are revealed. Statistical comparison of the plot of the questionnaires with biographical data was done.

**Keywords:** A. S. Makarenko, Children's labour commune named after F. E. Dzerzhinsky, professional orientation, professional self-determination, professional personal development.

УДК 37.013.2 (О. Музиченко)

## О. ТРИНУС

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, м.Київ

## О. МУЗИЧЕНКО ПРО ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ

У статті розкрито погляди О. Музиченка, видатного українського педагога початку ХХ століття, на суть принципів навчання. Обґрунтовано новітні принципи навчання: комплексного навчання, виховуючого навчання тощо.

**Ключові слова:** принцип навчання, принцип комплексного навчання, принцип виховуючого навчання, принцип естетизації, вчитель.

Основою педагогічної майстерності вчителя є його професійна компетентність. Зміст професійної компетентності складають: знання педагогіки та психології; навчального предмету, методики його викладання. Важливою складовою професійних знань вчителя є обізнаність у суті дидактичних принципів – вимог щодо визначення змісту, організаційних форм, методів навчального процесу.

Кількість й послідовність принципів навчання в історії педагогіки була різною. Вона виводилася з загальної концепції розвитку школи, формального і неформального підходу до освіти, логіки процесу діалектичного пізнання [2, с. 230-231].

Мета нашої статті – дослідити творчий доробок О. Музиченка, видатного українського педагога, дидакта початку ХХ століття, щодо обґрунтування принципів навчання, в тому числі – інноваційних на той час: комплексного навчання, виховуючого навчання, естетизації. Актуальність проблеми зумовлена об'єктивною потребою у ретельному вивченні, неупередженій оцінці, творчому осмисленні з нових методологічних позицій кращих надбань української педагогічної думки, можливість включення до наукового обігу забутих, замовчуваних імен вітчизняних педагогів, творча спадщина яких містить просвітницькі, виховні й дидактичні ідеї, що можуть поповнити теорію та історію виховання і навчання, національну освіту й шкільництво.

Науково-педагогічна діяльність О. Музиченка привертала увагу сучасних дослідників історії педагогіки Н. Дем'яненко, А. Бойко, Н. Гупана, Н. Дічек, Н. Калениченко, О. Лавріненка, В. Майбороди, М. Окси, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, Т. Усатенко, М. Ярмаченка та інших. Життєвий і творчий шлях, а також окремі аспекти професійної діяльності О. Музиченка, зокрема його погляди на дидактику та систему комплексного навчання? розглянуті у працях Н. Ярмак.

Аналіз праць О. Музиченка показав, що його авторська позиція ґрунтувалася на ідеях про домінуючу роль у побудові процесу навчання особливостей природи дитини. Педагог реалізовував природовідповідну систему навчання, запроваджуючи розвивальний тип навчання, що характеризувався розвитком фізичних, пізнавальних, моральних та інших здібностей учнів на основі їх індивідуальних можливостей.

Цінною для теорії та методології педагогічної науки стала сформульована О. Музиченком концепція розвитку школи: "виховання і навчання повинні творитися з се-

© О. Тринус, 2012